

AHMED PAŠIĆ¹

Perspektive in dileme muslimanskih skupnosti

Izvleček: Odnos med zahodom in vzhodom je na splošno obremenjen z negativnimi podobami in lekcijami iz preteklosti, ki se po množičnih medijih, izobraževalnem sistemu in centrih moči prenašajo tudi v sedanost. Dominantni diskurz na obeh straneh obremenjuje medsebojno komunikacijo z bolj ali manj konfliktnimi zgodbami iz preteklosti, v večini primerov pa zanemarja stoletja miroljubne koeksistence ter sodelovanja na področju znanosti, filozofije, literature itd. Delitev na zahod in vzhod je nenaravna, saj drug drugega konstruirata in posamično nobeden izmed njiju ne bi obstajal. Navsezadnje je zahod podaljšek t. i. bližnjevzhodnega civilizacijskega sklopa, saj je krščanstvo kot versko-kulturni temelj zahodne civilizacije korenine "pognal" na Bližnjem vzhodu.

Ključne besede: integracija, evropska večinska družba, muslimanske skupnosti, zahod – vzhod, drugi, drugačni

UDK: 297:316.35(4-011)

The Perspectives and Dilemmas of Muslim Communities

Abstract: The West-East relationship is burdened by negative images and lessons from the past, which are being transferred into the present through the mass media, the education systems, and the power centres. The dominant discourse on both sides is hampering communication with negative stereotypes from the past, while ignoring centuries of peaceful coexistence and cooperation in science, philosophy, literature, etc. The West and East construe each other; indeed, the existence of each depends on the existence of the Other. After all, Christianity as the religious and cultural pillar of Western civilisation is actually derived from the Middle East.

Key words: integration, European mainstream society, Muslim communities, West-East, the Others, the Different

¹ Dr. Ahmed Pašić je specialist za islamsko vprašanje. Trenutno živi in dela v Singapurju. E-naslov: pasic.ahmed@yahoo.com.

Eno glavnih vprašanj današnje evropske družbe, ko govorimo o njenem odnosu do drugačnih, je, kako priznati in sprejeti muslimanske skupnosti, ki so se oblikovale na zahodu in integrirale v evropsko družbo kot celota, čeprav tega množični mediji in politiki ne bodo priznali v javnosti. Prioriteta prvih muslimanskih skupin na zahodu je bila stabilizacija skupnosti in vzpostavitev verske in družbene infrastrukture. Sedaj so njihovi otroci in vnuki uspešnejši v vseh pogledih, imajo drugačne prioritete od prve generacije in so postali "vidnejši" v družbi. Njihov najpomembnejši cilj je ugotoviti, kako živeti in "preživeti" kot musliman v evropski družbi. Islam njihovih staršev je bil bolj lokalno določen: islamska tradicija Pakistana, Alžirije, Indije, Bosne, Turčije in arabskih dežel se je prepletala s tradicijo etnične skupine, včasih celo z načeli, ki so (bili) kontradiktorni izvirnemu islamskemu nauku. Nova generacija, ki se je izobraževala v Evropi, želi razbremeniti vero in "sneti kulturološki jarem" prejšnjih generacij ter slediti univerzalnim islamskim principom, ki niso obremenjeni z različnimi tradicijami, kulturami in neislamskimi praksami. Pri tem pridno "izkoriščajo" pojav globalizacije in s pomočjo interneta ter modernih tehnologij poskušajo "umestiti" islam v evropski okvir. Pri tem je treba izpostaviti vprašanje institucionalizacije islama v Evropi kot enega osrednjih ciljev sedanjih generacij. Samo če bodo evropske vlade priznale muslimanske institucije, lahko pričakujemo eliminacijo številnih ovir v procesu integracije muslimanov v evropsko ciljno kulturo.

Institucionalizirano predstavljanje muslimanov v Evropi je proces, ki bo trajal vsaj tri do štiri generacije. Treba je razumeti, da muslimani v Evropi živijo v ambientu, ki je posledica stoletnih bojov za moč, oblast in prevlado med različnimi političnimi dejavniki (kralj, država, plemiči, interesne skupine itd.) na eni strani in verskimi skupnostmi (zlasti rimskokatoliško cerkvijo) na drugi. Konec 19. stoletja in v začetku 20. stoletju so dosegli kompromis. Tako so v Franciji leta 1905 sprejeli zakon o ločitvi cerkve in države, vendar obstajajo skupine znotraj francoske katoliške cerkve, ki omenjeni zakon obravnavajo kot začasno rešitev. V drugih evropskih državah so sprejeli drugačne zakone in ureditve. Judje so bili ravno tako del razvoja sekularizacije in so si neposredno zagotovili mesto v celotnem procesu. Lahko bi rekli, da je odnos država – cerkev rezultat stoletij zgodovine, ki je bila včasih tudi krvava. Islam je v ta proces prinesel novo dimenzijo, ki je mnoge že ustaljene prakse postavil pod vprašaj. Evropske vlade imajo pogosto težave pri iskanju ustreznih rešitev za integracijo muslimanske skupnosti v večinsko družbo. Če upoštevamo dejstvo, da muslimanske skupnosti ne poznajo hierarhije, je stvar še bolj zapletena, saj evropske vlade

praviloma na drugi strani nimajo enakovrednega partnerja, hkrati pa ne vedo, s kom se pogovarjati o aktualnih vprašanjih znotraj muslimanskih skupnosti. Tudi aktivisti muslimanskih skupnosti so mi zatrdili, da je pomanjkanje reprezentativnih organov muslimanskih skupnosti v Evropi največja ovira pri njihovem razvoju in napredku.

Stiki med evropskimi vladami in muslimansko skupnostjo so obremenjeni s preteklostjo, ki je bila skozi zgodovino bolj zaznamovana s tekmovanjem in konflikti kot s sožitjem in vzajemnim spoštovanjem. Odnos je dodatno "obtežilo" tekmovanje med teološkimi zahtevami in političnimi interesi. Konfrontacija in spopadi so proizvedli slike o "islamski nevarnosti". Prihod islama v Evropo v 7. in 8. stoletju je prestrašil številne evropske vladarje, kar je kasneje sprožilo križarske vojne in okupacijo Palestine v 11. stoletju. Ko so kristjani izgnali muslimane in Jude iz Španije v 15. stoletju in se je otomanski imperij skoraj hkrati vzdignil na vzhodu, so imeli islam in muslimani že trdno oblikovano negativno percepcijo v očeh evropske javnosti. Slike iz srednjega veka so se prenesle v sedanost. Ko se je zgodila kolonizacija muslimanskih dežel v 18., 19. in 20. stoletju, so muslimani prihod osvajalcev razumeli kot neposreden vdor v njihovo družbo in življenje. Tudi potem, ko je islamski svet doživel stagnacijo in so evropske sile nadzorovale svetovno trgovino in politiko, je strah pred muslimani ostal. Islam je ostal "neprijetno" blizu Evropi in kot je takšen pomenil "neporaženega sovražnika", ki je nazadnje blokirал zahod leta 1973 z naftnim bojkotom.

Današnji odnos med zahodom in muslimanskim svetom otežujeta vojna v Iraku in nerešeno palestinsko vprašanje. Številni muslimani vidijo okupacijo Iraka kot ekonomsko izkoriščanje na račun iraškega ljudstva. Bela hiša je 23. septembra 2006 objavila dokument, ki ga je pripravil odbor za obveščevalno dejavnost. Dokument ugotavlja, da vojna v Iraku sproža nastanek novih terorističnih skupin, pri čemer ima pomembno vlogo internet, po katerem se širijo informacije s skrajnimi vsebinami.² Problem Palestine je eden glavnih vzrokov za napet odnos med zahodom in muslimani, ki Palestine obravnavajo kot "brate", okupacijo Jeruzalema pa kot "bogokletje". S tem se strinja tudi malezijski premier Abdullah Ahmad Badawi, ki je ob obisku Londona 23. januarja 2007 izjavil, da "bo boj proti terorizmu učinkovitejši in uspešnejši, če mednarodna skupnost reši palestinsko vprašanje in stabilizira Irak".³ Skrajne skupine pogosto uporabljajo

² Mazzetti, 2006.

³ Več o tem si lahko preberete na povezavi <http://sg.news.yahoo.com/070123/1/4650h.html>.

vprašanje Palestine za mobilizacijo novih članov. Ideja o islamu in muslimanih v Evropi kot izziv za Evropo in evropske vrednosti ima močno zasidrano stališče v evropskem političnem diskurzu, ki ohranja status strahu in grožnje. V Evropi ne obstaja enotna muslimanska skupnost. Prav tako Evropa nima izoblikovane enotne strategije v procesu reševanja statusa članov muslimanske skupnosti kot svojih državljanov. Lahko domnevamo, da v prihodnosti ne bo mogoče razumeti evropske družbene evolucije brez muslimanske komponente.

V medijih in akademskih krogih se o muslimanih v Evropi praviloma govori kot o skupini, ki je prišla na zahod po koncu 2. svetovne vojne. Pri tem se zanemari dejstvo, da lokalne muslimanske skupnosti v nekaterih evropskih državah in pokrajinah živijo več kot tisočletje. Balkanska, zlasti pa bosanska izkušnja islama je sporočilo evropski skupnosti, da islam in muslimani lahko razvijejo "evropski obraz". Bosna je dokaz, da so muslimani lahko konstruktivni udeleženci v evropskih integracijah, v družbenem in političnem procesu. Na tej poti jim lahko pomagajo evropske vlade in institucije z implementacijo učinkovitih in praktičnih integracijskih politik.

INSTITUCIONALIZACIJA ISLAMA

Legalni status islama v Evropi je različen od države do države, hkrati pa odvisen od samega odnosa med državo in verskimi skupnostmi na splošno. Čeprav je verska svoboda muslimanom zagotovljena v vseh evropskih državah, sta samo Avstrija (1912) in Hrvaška (1916) priznali islam kot eno od državnih religij. Medtem ko ima islamska skupnost v RS status predstavnika vseh muslimanov v državi in njihov zastopnik sodeluje na pogovorih s slovensko vlado, se v vseh večjih evropskih državah ubadajo s težavami, kako najti rešitev, ki bo zadovoljila obe strani. Muslimanske skupnosti zaradi različnih razlogov (notranji razkoli v muslimanski skupnosti, vlade nimajo interesa, da bi muslimansko skupnost obravnavale kot enakovrednega partnerja, itd.) nimajo reprezentativnih organov oz. predstaviških teles, ki bi jih v pogovorih in dogovorih z državo zastopali na enakovredni ravni. Francija tako sledi principu *laïcité* in vse verske skupnosti obravnava enako. Vsi poskusi francoske vlade, da bi ustanovili telo, ki bi predstavljalo vse muslimane v državi, so se končali neuspešno. Nič uspešnejši niso bili niti muslimani. Ko so l. 1985 sami ustanovili Nacionalno federacijo muslimanov v Franciji (*Federation Nationale des Musulmans en France*), so Alžirci in muslimani iz zahodne Afrike bojkotirali organizacijo, saj so jo ustanovili muslimani iz

Tunizije in Maroka. Etnične razlike so ena največjih preprek pri delovanju organizacije, ki bi enotno predstavljala vse muslimane v državi. Včasih vlada ni pripravljena pomagati in sodelovati pri ustanovitvi enotne organizacije, ki bi predstavljala muslimane na pogovorih z vlado. Takšen primer imamo na Danskem. Muslimanske skupnosti so nekajkrat pozvale dansko vlado, da podpre ustanovitev in delovanje krovne muslimanske organizacije, kar bi izboljšalo odnos med muslimansko skupnostjo v državi na eni strani in vlado na drugi, vendar danska vlada ni pozitivno odgovorila na iniciativo.⁴ Tudi raziskava o diskriminaciji in islamofobiji v Evropi, ki jo je opravil *European Monitoring Centre on Racism and Xenophobia* in objavil decembra 2006, je prišla do istega zaključka:

*V Evropi obstajajo in delujejo številne muslimanske organizacije, vendar mnogi muslimani, zlasti tisti, ki so bolj sekularno usmerjeni, niso aktivni v njih. Sodelovanje muslimanskih organizacij v družbenem in političnem življenju je pomembno za družbeno kohezijo. Kulturne, etnične in teološke razlike med muslimani pomenijo veliko težavo pri oblikovanju krovne organizacije.*⁵

Evropske vlade bi lahko sledile zgledu Avstrije, Hrvaške, Španije itd., ki s pomočjo muslimanske krovne organizacije rešujejo potencialne težave muslimanske skupnosti hitreje in bolj kakovostno.

TEŽAVE MUSLIMANOV NA ZAHODU

Diskriminacija in ksenofobični napadi na priseljence so ena glavnih težav pri učinkoviti integraciji muslimanov v večinsko družbo. Diskriminacijske prakse na podlagi vere, etnične in rasne pripadnosti ter predsodki so razlog, zakaj se del muslimanske skupnosti v Evropi, zlasti mladi, počuti marginalizirano in izključeno iz družbe, kar lahko vodi v odtujenost in radikalizacijo. Alienacija preprečuje učinkovito integracijo in zavira razvoj občutka pripadnosti evropski *mainstream* družbi. Visok delež brezposelnosti med priseljenci v Evropi (katerih pomemben del tvorijo muslimani) posredno prikazuje njihovo izključenost in ekonomsko diskriminacijo. To je rezultat spodletelih integracijskih politik, slabše povprečne izobraženosti muslimanov in subtilne diskriminacije do njih. V večini evropskih držav imajo muslimani večjo stopnjo brezposelnosti od drugih, kar

⁴ Quraishy, 2005.

⁵ *Muslims in the European Union – Discrimination and Islamophobia*. European Monitoring Centre on Racism and Xenophobia, Dunaj, december 2006, str. 9.

dokazuje, da takšno stanje ni samo posledica slabega delavskega kapitala. Poleg težje zaposljivosti se muslimani soočajo z diskriminacijo na delovnem mestu. Raziskava v Nemčiji l. 2004, v katero je bilo vključenih 1000 oseb turškega rodu, je pokazala, da je 56,5 odstotka anketiranih doživelo diskriminacijo v službi, 48,4 odstotka pa jih je izjavilo, da so doživeli diskriminacijo pri iskanju službe.⁶ Muslimanke so najbolj izpostavljene delovni diskriminaciji zaradi versko-etnične in spolne pripadnosti. Problematično je zlasti nošenje naglavne rute. Lahko rečemo, da muslimanke v Evropi v procesu iskanja službe ali na delovnem mestu doživljajo dvojno diskriminacijo.

Menimo, da bi bilo dobro in zaželeno, če bi evropske vlade dodatno analizirale zaščito delavcev pred diskriminacijo na delovnem mestu ali pri iskanju službe. Skupaj z muslimansko skupnostjo in nevladnimi organizacijami bi lahko organizirali različne projekte z namenom spodbujanja zaposlitve migrantov, kar bi posredno izboljšalo možnosti za njihovo integracijo. Dansko ministrstvo za begunce, priseljevanje in integracijo je l. 2005 organiziralo zanimiv projekt. Na skupno srečanje so povabili velika danska podjetja in priseljence, ki so iskali službo. Predstavniki podjetij so na seminarju predstavili službe, za katere so potrebovali delavce, in prisotne povabili k delu. Službo je v enem dnevu dobilo 200 ljudi. Intervencija vlade oz. države poveča zaupanje podjetij, kar se posredno pokaže v boljši integraciji priseljencev, zlasti dolgoročno.

Raziskava o muslimanih v EU, ki jo je opravil *European Monitoring Centre on Racism and Xenophobia*, je izpostavila stanovanjsko problematiko kot enega najbolj žgočih problemov, ki zavira proces integracije muslimanov v evropsko družbo. Muslimani v Evropi imajo v povprečju višjo stopnjo brezdomcev in slabšo kakovost bivalnih razmer. Resni stanovanjski problemi vključujejo omejen dostop do osnovnih potreb oz. njihovo pomanjkanje (npr. pitna voda ali kopalnica, večje število stanujočih v stanovanju, kot je priporočeno), najemnine in nakupne cene nepremičnin so zanje pogosto višje, kar dodatno povečuje njihovo ranljivost na stanovanjskem področju. Naseljevanje velikega števila migrantov v ista predmestja ustvarja geta, v katerih se prebivalci soočajo z družbeno odtujenostjo in stigmatizacijo. Prebivalci geta se v javnosti velikokrat prikazujejo kot neodgovorni državljani s pomanjkljivimi delovnimi navadami in nagnjenostjo h kriminalu in drogam. Stanovanjska segregacija je pogosto izenačena s spodletelo integracijo, vendar pri tem ne smemo pozabiti na dejstvo,

⁶ Goldberg, 2004.

da pripadniki iste etnične ali verske skupnosti težijo k bivanju v istih soseskah, kar se lahko izkaže kot dvorezen meč.

Integracija je dinamičen in dvosmeren proces, ki vključuje vzajemno spoštovanje obeh strani. Priporočljivo bi bilo organizirati interkulturni in interreligijski dialog na evropski, državni in lokalni ravni. Poleg tega bi sodelovanje z verskimi in družbenimi organizacijami s posebnim poudarkom na razvoju politik in iniciativ spodbudilo hitrejši razvoj in izvajanje integracijske politike. Navarro opisuje "dominantno javno filozofijo inkorporiranja" kot idealen model za družbeno integracijo priseljencev. Dominantna javna filozofija inkorporiranja bi lahko vodila vlade k oblikovanju ustreznih politik in institucij za družbeno integracijo priseljencev, ki bodo na dolgi rok vplivale na odnos med priseljenci in preostalim delom družbe.⁷ Kot zgled bom navedel zvezni komisariat za priseljevanje, begunce in integracijo v Nemčiji, ki aktivno promovira integracijo muslimanske skupnosti v tej državi.⁸ Drug primer se je zgodil 20. marca 2005, ko je francoski minister za notranje zadeve pozval k ustanovitvi *Conseil français du culte musulman* "francoskega islama". Tedanji premier francoske vlade Dominique de Villepin je izjavil, da "je to najlažja pot pri oblikovanju pravega francoskega islama". Naslednji dan, tj. 21. marca 2005, se je minister srečal s štirimi predstavniki največjih muslimanskih organizacij v Franciji in podpisali so pismo o nameri za ustanovitev sklada. Denar, ki se zbere v skladu, omogoča gradnjo džamij oz. molilnic in izobraževanje imamov v Franciji.⁹

Število diskriminacijskih dejanj, utemeljenih na rasizmu in islamofobiji, v Evropi narašča. Ko je *The European Monitoring Centre on Racism and Xenophobia* opravil raziskavo o diskriminaciji muslimanov med letoma 2002 in 2005, so rezultati raziskave pokazali, da se priseljenci v Evropi soočajo z rasizmom in ksenofobijo pri iskanju službe ter na področju finančnih transakcij. Skoraj tretjina anketiranih je izkusila diskriminacijo pri iskanju službe in na delovnem mestu. Četrtnina vprašanih je doživela zavrnitev posojila za nakup nepremičnine.¹⁰ Spremljanje islamofobije in zbiranje uradnih podatkov o tej najnovejši obliki

⁷ Navarro, 2005, 13.

⁸ Več o tem si lahko preberete na povezavi <http://www.integrationsbeauftragte.de/gra/themen/826.php>.

⁹ *Muslims in the European Union – Discrimination and Islamophobia*, European Monitoring Centre on Racism and Xenophobia, Dunaj, december 2006, str. 94.

¹⁰ Prav tam, 32.

diskriminacije zadnjih let v Evropi bi zagotovilo natančnejše podatke o diskriminaciji muslimanov, hkrati pa bi omogočilo njihovo boljšo zaščito v družbi. Trenutno na tem področju nobena evropska država nima podatkovne baze ali evidence. Zbiranje takšnih informacij bi v sodelovanju z muslimansko skupnostjo omogočilo bolj kakovosten razvoj ustreznih strategij za preprečevanje verske diskriminacije. Islamofobija je v zadnjem obdobju v Evropi čedalje pogostejša in s tem se je treba spoprijeti. Nekatere evropske države, kot je Švedska, poskušajo preventivno in proaktivno razvijati mehanizem, ki bo preprečeval ali vsaj uradno zabeležil incidente s predznakom islamofobije. Odbor za integracijo je od švedske vlade prejel nalogo, da analizira stanje islamofobije na Švedskem. Leta 2003 je vlada sprejela odlok, s katerim so odboru za integracijo namenili 500.000 kron za ozaveščanje državljanov o islamofobiji in antisemitizmu v državi.¹¹ Pri tem ne smemo pozabiti na pomembno vlogo, ki jo imajo množični mediji v boju proti islamofobiji.

MULTIKULTURNI TRIKOTNIK IN INTEGRACIJSKE STRATEGIJE

Baumannova teorija multikulturnega trikotnika, v katerem se prepletata nacionalna država in ideja o enakosti med etničnostjo in kulturno identiteto ter religijo, je zanimiv splet dejavnikov, ki vplivajo na življenje in integracijo manjšinskih skupnosti v evropsko večinsko kulturo. Še večji je vpliv zgoraj omenjenih dejavnikov na identiteto migrantov, saj so migranti in njihovi potomci pod močnim vplivom hegemonističnih medijev in dominantne družbene kulture. Velikokrat se zgodi, da potomci priseljencev, ki so rojeni v "drugi" domovini, doživljajo krizo identitete, saj pripadajo vsaj dvema različnima kulturama. Imajo komponente večinske kulture, hkrati pa prevzemajo kulturne vzorce svojih staršev, ki so prišli iz "prvotne" domovine. V Franciji je vpliv republikanskih vrednot izrazilo močan, saj želi država ustvariti okolje, v katerem bi bili politična in etnična kultura izenačeni. Strnjeno: priseljenci in njihovi potomci naj bi bili Francozi. Kultura in etnična identiteta so vitalni viri v procesu priseljevanja, ki ne bodo izginili, če se pripadnikom posamezne skupnosti dodelijo polne državljanske pravice. Imigranti ne morejo postati popolni državljani, dokler država in nacionalna skupnost nista pripravljeni sprejeti, vsaj do neke mere, pravice do kulturne različnosti.¹² Evropske vlade morajo upoštevati dejstvo, da imajo muslimani na zaho-

¹¹ Prav tam, 97.

¹² Mesić, 2006, 65.

du več vidikov identitete, ki se stalno dopolnjujejo z novimi vsebinami in elementi. Medtem ko se manjši del muslimanske skupnosti asimilira ali izolira samoiniciativno ali pa je takšno dogajanje rezultat državne politike, lahko rečemo, da si večina muslimanov želi integracije v evropsko družbo. Večina muslimanskih organizacij in društev spodbuja svoje člane, da se aktivno vključijo v družbeno in politično življenje tako lokalne kot tudi širše skupnosti.

Je britanski multikulturalizem resnično "mrtev", kot pravi Brownova? Menimo, da je še prezgodaj oceniti, ali gre za neuspeh britanskega modela pri vključevanju manjšinskih skupnosti v večinsko družbo. Kljub vedno številnejšim pomislekom in dvomu, da je multikulturalizem najboljša rešitev za integracijo muslimanov v evropsko družbo, se zdi, da na tem področju ne bo prišlo do večjih sprememb v bližnji prihodnosti. Evropske vlade, zlasti britanska, vztrajajo pri svoji politiki in iščejo dodatne strategije, kako še bolje integrirati priseljence v večinsko družbo, vendar bo multikulturalizem ostal jedro integracijskih praks tudi v bodoče. Multikulturalistične razprave se bolj ali manj osredotočajo na razumevanje kulture. Zagovorniki multikulturalizma se strinjajo, da je kultura pomembna za identiteto vsake skupnosti in njenih članov. Kulture so tradicionalno zamišljene kot vseobsegajoč in močan duhovni okvir, ki svojim pripadnikom tako rekoč določa pogled na svet in druge kulture. Kulture so predstavljene kot družbene formacije z edinstvenimi strukturami in specifičnimi verovanji. Konstitutivni elementi kulture so (tradicionalne) družbene norme: jezik, miti, tradicija, obredi, običaji in samorazumevanje posamezne skupnosti.¹³ Muslimani na zahodu, zlasti druga in tretja generacija "priseljencev", doživljajo tudi krizo razvoja identitete. Medtem ko se nekateri odločijo za popolno asimilacijo v večinsko družbo in pri tem skušajo "zabrisati" vse lastnosti, ki jih "vežejo" na prvotno identiteto, se drugi zavestno ali pa tudi neprostoovoljno odločijo za izolacijo od *mainstream* družbe. Tako naj bi ohranili "svojo" tradicijo. Prva skupina nima močnih stikov s svojo versko oz. etnično skupnostjo in njihovi obiski v "prvotni domovini" so redki. Posvečajo se novemu življenju in poskušajo vertikalno napredovati na družbeni in ekonomski lestvici *mainstream* družbe. Spoštujejo državo, v kateri živijo, in imajo na splošno pozitivno mnenje o svojem statusu. Druga skupina je tisti segment muslimanske skupnosti, ki je razočarana nad življenjem na zahodu. Menijo, da je zahod nemoralen, sovražen do islama in diskriminacijski. Živijo v ozkih, zaprtih lokalnih skupnostih, medtem ko so nji-

¹³ Mesić, 2006, 233–234.

hovi stiki s "prvotno domovino" močni. Kljub razočaranju nadaljujejo življenje v Evropi, saj se zavedajo dejstva, da so politične, življenjske in ekonomske razmere v "prvotni domovini" slabe in neustrezne, včasih celo nevarne (Irak, Palestina, Afganistan). Potencialna "vrnitev" oz. "selitev" bi njihovo življenje spremenila v negativnem smislu, lahko bi ga celo ogrozila.

Večina muslimanov na zahodu je izbrala srednjo pot, ki spominja na "vodenje ladje med čermi". Spoštovanje tradicije "prvotne kulture" ali vere je lahko včasih nerazumljivo in čudno za člane večinske družbe. Takšna primera sta nošenje naglavne rute pri muslimankah ali obredni zakol. Nekatere države nimajo urejenih zakonov na tem področju ali pa so prepovedale posamezne verske oz. kulturne prakse, kar pri muslimanih vzbuja občutke diskriminacije. Francija je npr. prepovedala nošenje naglavne rute za muslimanske učenke v javnih šolah in te so bile prisiljene sneti *hidžab* ali pa zapustiti šolo, vendar pa nobena reakcija ni naredila pozitivnega vtisa na muslimansko skupnost. Po drugi strani so teroristični napadi, ki so se zgodili v Evropi v zadnjih petih letih, spremenili pogoje za pridobitev državljanstva, potovanje (strožji in številnejši pregledi na letališčih), vstop v države schengenskega sporazuma, delovanje muslimanskih humanitarnih organizacij itd. Z drugimi besedami, evropske vlade so posredno otežile življenje pripadnikom muslimanske skupnosti na zahodu, čeprav je teroristične napade zagrešilo nekaj posameznikov, hkrati pa je tovrstna dejanja obsodila tudi večina muslimanov.

Pomembno je poudariti, da je (ne)uspeh integracijske politike in modelov v veliki meri odvisen od mobilizacije virov muslimanske skupnosti, političnih zmožnosti in politične ideologije v posamezni državi. Ko govorimo o svobodi prakticiranja islamske vere in islamskem verouku v javnih šolah ter delovanju islamskih verskih šol, lahko rečemo, da imajo najboljše razmere muslimani v Veliki Britaniji. Politična ideologija v tej državi je pozitivno usmerjena do verskega izobraževanja, zato so muslimani odprli 108 islamskih verskih šol, ki jih priznava tudi država, hkrati pa vlada nekatere med njimi sofinancira iz državnega proračuna. Nasprotno situacijo imamo v Franciji, kjer politična ideologija v duhu republikanskega sekularizma ne dovoli islamskih verskih šol, še manj pa jih je pripravljena (so)financirati. Podobno je v Nemčiji, kjer muslimanske skupnosti ne morejo ustanoviti islamskih verskih šol, ker nobena izmed njih nima statusa javne korporacije. Muslimanski skupnosti v Franciji in Nemčiji poskušata organizirati lasten verouk v džamijah in molilnicah, kar je bolj improvizacija kot

učinkovita metoda. Neugodna politična ideologija v Franciji in Nemčiji ne dovoljuje realizacije in izkoristka političnih možnosti ter mobilizacije finančnih resursov. Pričakovati je, da se stanje v Franciji in Nemčiji ne bo spremenilo v bližnji prihodnosti, medtem ko bo muslimanska skupnost v Veliki Britaniji odprla še več islamskih verskih šol, tako javnih kot tudi zasebnih.

PRIMERI DOBRE PRAKSE

Javnost in mediji bi se morali izogibati sovražni in negativno obremenjeni jezikovni simboliki. Učinkovita zakonodaja proti diskriminaciji raznih oblik bi dodatno zagotovila varnost drugačnih v evropski družbi, hkrati pa bi promovirala enakopravnost in enakost, ne glede na raso, etnično ali versko prepričanje.¹⁴ Trenutno je Velika Britanija edina država v Evropi, ki je sprejela zakon proti verski diskriminaciji (11. junija 2005), medtem ko so se pravosodni ministri članic EU 15. februarja 2007 zbrali v Bruslju, kjer so analizirali možnost oblikovanja zakonov, ki bodo zaščitili državljane pred rasizmom in ksenofobijo.

Regulativa gradnje džamij oz. molilnic je po 11. septembru postala predmet sprememb in javnih razprav v številnih evropskih državah. Na splošno so postali pogoji za gradnjo džamije ali molilnice težji in strožji. Najugodnejši pogoji za gradnjo islamskih verskih objektov so še vedno v Veliki Britaniji, saj politična ideologija dovoljuje verskim skupnostim gradnjo verskih objektov brez političnih pritiskov in "ponudb za spremembo videza", kot se to dogaja v Franciji. Lokalna oblast v Strasbourgju je denimo za sofinanciranje gradnje džamije postavila pogoj: iz načrta bi moral "izginiti" minaret, kar je muslimanska skupnost zavrnila in s tem tudi izgubila sredstva lokalne oblasti. Nemčija je pred kratkim ustavila proces gradnje džamije v Münchnu, vendar drugod po državi ni večjih težav, saj o gradnjah džamij odloča lokalna in ne zvezna oblast. Z učinkovito mobilizacijo različnih virov se lahko zgradijo islamski verski objekti v večini evropskih držav. Specifičen primer imamo v Sloveniji, kjer islamska skupnost v RS že 39 let neuspešno poskuša zgraditi džamijo v Ljubljani. Vzrok je v negativni politični atmosferi, saj so lokalni predstavniki Mestne občine Ljubljana spretno preprečevali kakršen koli napredek glede gradnje džamije, hkrati pa so množični mediji v Sloveniji gradnjo džamije predstavili kot politično zadevo, zlasti po božični poslanici bivšega nadškofa Franca Rodeta, ko je leta 2002 izjavil, da "džamija ni enako cerkev" in "da je džamija političen objekt". Mestna občina Ljubljana je julija

¹⁴ Prav tam, 111.

2008 v Uradnem listu RS objavila informacijo o zbiranju ponudb za odkup zemljišča v velikosti 11.000 kvadratnih metrov med Parmovo in Kurilniško. Po odkupu parcele naj bi se v tem delu Ljubljane zgradila prva džamija v zgodovini mesta. Čeprav se je v Evropi velikokrat zgodilo, da je mestna oblast muslimanski skupnosti podarila zemljišče za džamijo ali pa prodala za simbolično vsoto, je ljubljanska oblast za zemljišče postavila ceno 4,5 milijona evrov. Osebnostno menim, da bo izgradnja islamskega centra v Ljubljani v tem primeru neuspešna, če se ne spremeni lokalna (ljubljanska) politična ideologija.

Islamsko bančništvo in poslovanje sta novost na evropskem finančnem področju. Kljub nepoznavanju islamskega bančništva in poslovanja pri evropskih finančnih institucijah se organizira vedno več konferenc in seminarjev, ki poskušajo ustvariti prostor za islamsko bančništvo. Rezultat tega je ustanovitev nekaterih islamskih bank in institucij, ki si počasi pridobivajo prve kliente in uveljavljajo nove načine finančnega poslovanja na stari celini. Pri tem imajo podporo močnih finančnih združb z Bližnjega vzhoda, ki želijo investirati na evropski trg, zlasti ko govorimo o nakupu nepremičnin. Takšen pristop bo omogočil učinkovito mobilizacijo finančnih virov. Atmosfera za razvoj islamskega bančništva v Evropi je ugodna in pričakovati je, da bo število institucij, ki bodo promovirale razvoj islamskega finančnega poslovanja v Evropi in aktivno sodelovale v njem, naraščalo.

Islamsko družinsko in nasledstveno pravo sta ravno tako v povezavi s pojavom "stalno naseljene" muslimanske skupnosti. Nastanek in razvoj muslimanskih družin s stalnim bivanjem v Evropi je povzročil nastanek javnega diskurza o tem, kako reševati družinske in nasledstvene težave muslimanskih pripadnikov evropske družbe, saj sta si evropsko in šeriatsko pravo na tem področju različni. Politična ideologija v Evropi ni naklonjena šeriatskemu pravu in sodniki bodo v večini primerov upoštevali samo zakonsko pravo, veljavno v državi, kjer družina živi. Težava se pojavi pri tistih zakonskih parih, ki spor v zakonski zvezi rešujejo mimo sodišč. Nekatere muslimanske skupnosti ne priznajo porok pri civilnem organu in bodo sprejele samo (versko) poroko, sklenjeno pri *imamu*. Če se v takšnem primeru zgodi ločitev, država ne bo priznala zakona, saj se poroka ni zabeležila v javnem registru. Pogosto se zgodi, da skušajo takšni pari rešiti nastale težave v "prvotni domovini", kar dodatno oteži položaj. Kako specifičen je pomen šeriatskega prava pri muslimanih, govori podatek o muslimanih iz Turčije, ki živijo v Avstriji. Raziskave so pokazale, da se zelo redko pojavijo na avstrijskih sodiščih, ko nastopijo težave v zakonu, saj ne priznavajo sodnic. Z drugimi bese-

dami, ne dopuščajo, da bi ženska urejala njihove družinske težave.¹⁵ Isto velja za družinsko pravo. Evropske vlade bi morale vložiti več truda, energije in sredstev v reševanje problematike na področju islamskega družinskega in nasledstvenega prava, zlasti če upoštevamo dejstvo, da se število pripadnikov muslimanske skupnosti povečuje, hkrati pa se povečuje tudi število muslimanskih šeriatskih porok.

Obredni zakol in prehrana *halal* sta občutljivi temi v evropskem javnem prostoru. Čeprav je judovska prehrana (*košer*) dokaj podobna muslimanskemu konceptu prehrane *halal* in so evropske vlade ustrezno uredile zakonodajo o judovski prehrani, prehrana *halal* še vedno "buri duhove". Zakonsko gledano je obredni zakol dovoljen v večini evropskih držav in hrano *halal* je možno kupiti v vseh mestih, kjer je osredotočena muslimanska skupnost, vendar je izvajanje zakona pogosto nejasno in dvoumno. Takšen primer imamo v Sloveniji, kjer večina muslimanov ne pozna zakonov o obrednem zakolu in za kurban bajram žrtvujejo žival "ilegalno" ali pa se odločijo za nakup hrane *halal* v Italiji in Avstriji, saj je njena ponudba v Sloveniji zanemarljiva. 19. junija 2008 se je na tržnici v Šiški odprla prva mesnica *halal* v Ljubljani, ki jo je v sodelovanju z islamsko skupnostjo v RS odprla Litijska mesarija iz Šmartnega pri Litiji, vendar v Ljubljani ni niti ene restavracije *halal*. Slovensko glavno mesto ima številne eksotične restavracije, kot so tajska, indijska, mehiška, japonska itd., vendar bo na prvo restavracijo *halal* treba še počakati. Pomanjkanje zasebne poslovne iniciative med muslimani je hkrati "pripomoglo", da tovrstnih restavracij še vedno ni.

Če analiziramo splošno stanje prehrane *halal* v Sloveniji, lahko ugotovimo, da muslimanska skupnost nezadostno izkorišča prosti trg, zasebni kapital, številno muslimansko skupnost v mestu in okolici ipd.

Muslimanska pokopališča so postala predmet javne razprave tistega trenutka, ko se je muslimanska skupnost v Evropi iz migrantske "preobrazila" v stalno. Stalno bivanje v nemuslimanski družbi je porajalo vprašanja o tem, kaj storiti, če musliman umre v kraju, ki nima muslimanskega pokopališča. Večina muslimanov na zahodu si želi biti pokopana na muslimanskem pokopališču. Takšno mnenje je iniciiralo pogovore z državnimi in lokalnimi oblastmi zaradi ustanovitve lokalnih muslimanskih pokopališč, popolnoma ločenih od drugih, ali pa zagotoviti ločeno parcelo znotraj javnega pokopališča. Pozitivna politična ideologija v Veliki Britaniji je muslimanom omogočila boljšo in hitrejšo integracijo v večinsko družbo, kot je to uspelo muslimanskim skupnostim v Franciji in Nemčiji. Izkoristili so

¹⁵ Muckel, 2003.

dane (z)možnosti in lokalne muslimanske skupnosti so v številnih krajih ustanovile muslimanska pokopališča. Situacija je drugačna v Franciji in Nemčiji, kjer po zakonu ni dovoljeno ustanoviti muslimanskega pokopališča. V Franciji sicer imajo nekaj muslimanskih pokopališč, vendar govorimo o pokopališčih iz 1. svetovne vojne, kjer so pokopali muslimanske vojake francoske armade, ki so bili po rodu iz Afrike ali drugih francoskih kolonij. Dejstvo je, da se večina muslimanov iz Francije in Nemčije (pa tudi drugih evropskih držav) odloči pokopati svojega umrlega v prvotni domovini. To zlasti velja za turško in bošnjaško etnično skupnost. Muslimani v Sloveniji imajo dve pokopališči: na Jesenicah (v sklopu mestnega pokopališča, vendar na ločeni parceli) in v Mariboru (ločena parcela). V tem primeru so muslimani v sklopu lokalne politične ideologije uspešno izkoristili svoje možnosti in mobilizirali ustrezne institucije pri reševanju svojih težav.

Izobraževanje in medkulturni vzgojni programi so najboljša investicija za vlado, ko govorimo o sožitju med drugačnimi v družbi. Boljši dostop do enakopravnega izobraževanja za vse prebivalce bi zmanjšal razlike med pripadniki različnih etničnih skupin, manjšino in večino. Razne delavnice in tečaji oz. seminarji z medkulturnimi in medverskimi vsebinami za učitelje in profesorje bi pripomogli k boljšemu razumevanju drugačnih. Temu je sledilo luksemburško ministrstvo za šolstvo, ki je odločilo, da se morajo vsi učenci zaključnih letnikov srednje šole udeležiti tečaja o veri in morali. Tečaj se osredotoča na medverski dialog in razlaga vrednote nekrščanskih religij.¹⁶

Evropske vlade morajo pri oblikovanju integracijske politike upoštevati dejstvo, da muslimani v Evropi pripadajo različnim etničnim, teološkim, kulturnim in jezikovnim skupinam, ki bi lahko vsaka posebej zahtevala drugačen integracijski pristop. Vzpostavitev učinkovitih antidiskriminacijskih mehanizmov in njihovo polno delovanje bo zavrlo rast diskriminacijskih dejanj, hkrati pa bo spodbudilo promocijo enakopravnosti. Integracijske strategije ne bi smele temeljiti samo na holističnem pristopu, vštevši vse vidike družbenega, ekonomskega in političnega življenja, ampak bi morale biti ustrezno prirejene različnim oblikam priseljevanja v vsaki članici Evropske unije, zlasti sedaj, ko znotraj "schengenskega obroča" ni več notranjih meja in se lahko ljudje prosto gibljejo. Pri tem bi rad poudaril, da je sodelovanje z muslimansko skupnostjo ključnega pomena, saj bo integracija muslimanov v *mainstream* družbo lažja, če bodo v njen proces vključeni tudi njihovi predlogi in ideje.

¹⁶ Prav tam, 94.

Muslimani v Evropi so v povprečju mlada populacija in njihovo število narašča zaradi natalitete, spreobračanja in prihoda novih migrantov muslimanske vere. Skoncentrirani so predvsem v velikih mestih, kjer lažje dobijo službo, hkrati pa so bližje svojim etničnim skupinam, ki na posreden način zapolnijo občutek praznine, ko govorimo o t. i. prvotni domovini. Treba je omeniti, da je pri ohranjanju stikov s "prvotno domovino" pomembna bližina mednarodnih letališč. Z drugimi besedami, musliman arabskega rodu v Parizu lahko hitreje in ceneje obišče svoje sorodnike v severni Afriki kakor musliman arabskega rodu, ki živi na francoskem podeželju. Kako močne so vezi med muslimansko skupnostjo v Evropi in "prvotno domovino", govori podatek, da je večina verskega kadra v muslimanski skupnosti na stari celini prišla iz tujine. Pričakovati je, da bo tako tudi v bodoče kljub poskusom evropskih vlad, da izobražujejo lastni verski kader.

Zdi se, da množični mediji v Evropi in muslimanskih državah ustvarjajo bolj negativno kot pozitivno ozračje, ko govorimo o sožitju, sodelovanju in strpnosti do drugačnih. V novicah prevladujejo subtilne obtožbe in opozorila o "nasprotni nevarnosti". V komunikaciji se pogosto uporabljajo simbolični izrazi, ki so povezani z dogodki v preteklosti (križarski pohodi, turška osvajanja), s čimer se otežuje razvoj normalnih družbenih odnosov. Pri tem se uporabljajo dvojni standardi. Kriza s "karikaturami" se je zgodila v istem obdobju, ko so Davida Irwina v Avstriji obtožili za krivega, ker je zanimal holokavst. Na eni strani imamo "svobodo govora" (karikature) in na drugi strani sankcijo, ko govorimo o negaciji holokavsta. Radikalne organizacije z obeh strani prilivajo olje na ogenj. Desničarske stranke v Evropi povečujejo medijsko napetost s sovražno retoriko in z iniciativami strožjih zakonov,¹⁷ ki vplivajo na življenje muslimanov in na prihod novih priseljencev (med njimi je večina muslimanov), po drugi strani pa delovanje radikalnih organizacij iz muslimanskega sveta povečuje odpor in nezaupanje muslimanov do evropske družbe in njenih vrednot. Tukaj lahko vidimo, kako pomembno je za muslimane in evropske vlade izobraževati domač verski kader in kako pomembno je vzpostaviti komunikacijo med vlado in reprezentativnimi organi muslimanskih skupnosti.

¹⁷ Švicarsko ministrstvo za notranje zadeve je julija 2008 obvestilo javnost, da sta Švicarska narodna stranka in Federalna demokratska unija zbrali več kot sto tisoč podpisov, kar je dovolj za razpis referendumu o prepovedi gradnje minaretov v tej državi. Datum referendumu do tega trenutka ni znan (3. avgust 2008). Švica ima trenutno eno džamijo z minaretom, in sicer v Ženevi. Vir: "Munare na referendumu u Švicarskoj", *Preporod*, št. 14/880, str. 42, 15. julij 2008.

Kljub občutku marginalizacije, odtujenosti, diskriminacije in islamofobije je treba omeniti tudi uspešne muslimane v Evropi, ki so ne glede na navedene ovire uspeli v družbi in si ustvarili bogate kariere. To so npr. Tariq Ramadan (profesor na univerzi v Švici), Frank Ribery (nogometaš nemškega Bayerna in član francoske nogometne reprezentance), Mohammad Dodey (poslovnež v Londonu in lastnik znamenite veleblagovnice Harrods), Adnan Čatić (profesionalni boksar v Nemčiji), Youssu N'Dour (francoski pevec popglasbe) idr.

Tudi ti so dokaz, da lahko skupaj ustvarimo še boljšo in lepšo evropsko družbo za vse njene prebivalce. Naj bo ta članek moj skromni prispevek na tej poti.

BIBLIOGRAFIJA

Annual Report (2006): European Monitoring Centre on Racism and Xenophobia, Dunaj.

BENHABIB, S. (1996): *Democracy and Difference. Contesting the Boundaries of the Political*. Princeton University Press, Princeton.

BROWN, Y. A. (2000): *Who Do We Think We Are? Imagining the New Britain* Yasmin Alibhai-Brown. Penguin Books Ltd, London.

CERIĆ, M. (2004): *Deklaracija evropskih muslimana*. Rijaset Islamske zajednice u BiH, Sarajevo.

DEBELJAK, A. (2004): *Evropa brez Evropejcev*. Zbirka Spekter, Sophia, Ljubljana.

DITTRICH, M. (2006): *Muslims in Europe: addressing the challenges of radicalization*. European Policy Centre, Bruselj.

DRAGOŠ, S. (2004): "Islamofobija na Slovenskem", *Poročilo skupine za spremljanje nestrpnosti*, št. 3, Mirovni inštitut, Ljubljana.

ESPOSITO, L. J. (1992): *The Islamic Threat – Myth or Reality?*. Oxford University Press, New York.

FETZER, J., SOPER, Ch. (2005): *Muslims and the State in Britain, France, and Germany*. Cambridge University Press, Cambridge.

FOBLETS, M. C. (2003): *Islam in Belgium: The search for a Legal Status of a new religious minority*. Konferenca evropskih znanstvenikov in islamskih učenjakov, Dunaj.

GOLDBERG, A. (2004): *Die Lebenssituation von Frauen und Männern türkischer Herkunft in Nordrhein-Westfalen*. Ergebnisse der 6. Mehrthemenbefragung, Duisburg-Essen.

- HADŽIJAHIĆ, M. (1994): *Islam i muslimani u Bosni i Hercegovini*. Islamska skupnost v BIH, Urad Rijasetu v Carigradu.
- HUNTINGTON, S. P. (1993): "The Clash of Civilizations?", *Foreign Affairs*, 72, št. 3, 22–49.
- Integracijski pristopi* (2004): Mednarodna organizacija za migracije, Ljubljana.
- KOMAC, M., MEDVEŠEK, M. (2005): *Percepcije slovenske integracijske politike*. Inštitut za narodnostna vprašanja, Ljubljana.
- KRŽIŠNIK-BUKIĆ, V., KOMAC, M., KLOPČIČ, V. (2004): *Položaj in status pripadnikov narodov nekdanje Jugoslavije v Republiki Sloveniji*. Inštitut za narodnostna vprašanja, Ljubljana.
- KUHAR, R. (2006): *Manjšine v medijih. Statistična in diskurzivna analiza*. Media Watch, Ljubljana.
- MALCOLM, N. (1994): *Bosnia. A Short History*. New York University Press, New York.
- MAZZETTI, M. (2006): "War in Iraq fuels Islamic radicalism, report says", *The New York Times*, 24. september.
- MEDICA, K. (2006): "Večkulturnost in diskriminacija v evropskem kulturnem okolju in medijskih diskurzih", *Monitor ISH*, VIII/1, 117–131.
- MEDICA, K. (2007): "Integracijski multikulturalizem ali multikulturnost integracije", *Monitor ISH*, IX/2, 77–90.
- MESIĆ, M. (2006): *Multikulturalizam. Društveni i teorijski izazovi*. Školska knjiga, Zagreb.
- MEŽNARIĆ, S. (1986): *Bosanci. A kuda idu Slovenci nedeljom?* Založba Krt, Ljubljana.
- MUCKEL, S. (2003): *Islam and the European Union. Muslims in Germany*. Konferenca evropskih znanstvenikov in islamskih učenjakov, Dunaj.
- Munare na referendumu u Švicarskoj (2008): *Preporod*, št. 14/880, str. 42, 15. julij.
- Muslims in the European Union – Discrimination and Islamophobia* (2006): European Monitoring Centre on Racism and Xenophobia, Dunaj, december.
- NAVARRO, L. (2005): *Muslim Communities in Europe – Recognition of Religious Difference in Britain, Germany and France*. Complutense University, Madrid.
- NIELSEN, J. (1995): *Muslims in Western Europe*. Edinburgh University Press, Edinburgh.
- PAŠIĆ, A. (2002): *Islam in muslimani v Sloveniji*. Emanet, Sarajevo.

- QURAIŠHY, B. (2005): "Media's role in cementing Islamophobia", prispevek na konferenci ODIHR o islamofobiji, 27. september, Varšava.
- RAMADAN, T. (2002): *Biti evropski musliman*. Udruženje Ilmije Bosne i Hercegovine, Sarajevo.
- RAMADAN, T. (2000): *Islam, the West and the Challenges of Modernity*. The Islamic Foundation, Leicestershire.
- SAID, W. E. (1981): *Covering islam – How the Media and the Experts determine how we see the rest of the World*. Pantheon Books, New York.
- SCHMIED, M., WIESHAIDER, W. (2003): *Islam and the European Union. The Austrian Way*. Konferenca evropskih znanstvenikov in islamskih učenjakov, Dunaj.
- ŠAVIJA VALHA, N. (2008): *Pragmatični identiteti u BiH. Slučaj etniciteta*. Magistrsko delo, ISH, Ljubljana.